

Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü- 4. Ünite Özeti-2

(Ünite 4)

Aruz

Arap şiirinde aruz vezni bir esasa bağlayan el-Halîl b. Ahmed el-Ferahidî (Öl. 791)'dir.

Aruz, İran edebiyatına geçtiğinde birtakım değişikliklere uğradı. Bunların en önemlisi Arap aruzundaki bahir'lerin bazılarının kullanılması ve bazı yeni bahirleri ilave edilmesidir. Bir diğer önemli değişiklik tef' ile sayısının ve buna bağlı olarak mısra uzunluğunun artmasıdır.

Aruz, Tevfik Fikret ve Mehmet Âkif'in şiirleriyle Türkçe'deki en güzel örneklerine kavuştu.

Aruza göre hece türleri

Şiirde açık (kısa) ve kapalı (uzun) olarak nitelenen hecelerin önceden belirlenmiş bir düzen içerisinde tekrarlanması esasına dayanır.

Aruza göre üç çeşit hece vardır:

- 1- Açık Hece (Kısa hece): Sonu kısa ünlü ile biten heceler aruza göre açık ya da kısa hecedir. "Ge-li-yor" sözcüğündeki ilk iki hece gibi...
- 2- Kapalı Hece (Uzun Hece): Sonu ünsüz ya da uzun ünlü ile biten heceler aruzda kapalı ya da uzun hece olarak kabul edilirler. Dün-yâ sözcüğünün heceleri kapalıdır.

- 3- Medli Hece (Bir Buçuk Hece): bazı heceler ilki kapalı ikincisi açık olmak üzere iki hece değerinde kabul edilirler. Bunlara medli hece denir. (medli hece = - .)

Bunlar:

- a) Bir uzun ünlü ve bir ünsüzden oluşan heceler: âb, âl gibi
- b) Bir ünsüz, bir uzun ünlü ve ünsüzden oluşanlar: yâr, nâz, sûr, rîz gibi
- c) Bir kısa ünlü ve iki ünsüzden oluşanlar: eşk, emr, ömr gibi
- d) Bir ünsüz, bir kısa ünlü ve iki ünsüzden oluşanlar: derd, zehr gibi

Bu heceler, normal bir heceden daha fazla uzatılarak okunur ve bu şekilde okumaya med adı verilir.

Şairler, mısralarını bu ahenk sistemine uyumlu haşe getirebilmek için şiirdeki sesler üzerinde birtakım değişiklikler yapmışlardır: Vasıl, İmâle, Medd, Zihaf, Tahfif ve Teşdid gibi...

Vasıl

Vasıl -> Ulaştırma, birleştirme, ulama, ekleme anlamlarına gelir.

Sonu ünsüzle biten bir kelimeyi, açık hece elde etmek ya da bir kapalı bir açık (bir buçuk) hece değerinde tek kapalı hece değerine düşürmek için ünlüyle başlayan bir sonraki kelimeye bağlamak; lazım oldu'yu lazı moldu gibi okumaktır.

Vasıl-ı ayn: sonu ünsüz ile biten bir kelime ile ünlüyle başlayan bir kelime arasında yapılabilir. Ayn (ع) ünsüz olduğu için son sesi ünlü olan bir kelimenin aynla başlayan bir kelimeye vesledilmemesi gerekir.

İmâle

İmâle -> bir şeyi bir tarafa eğmek, meylettirmek

Kısa ünlüyle biten ya da tek kısa ünlüden ibaret olan bir açık (kısa) heceyi, ölçü gereği uzun, yani kapalı (uzun) hece değerine yükseltmektir.

İmâle-i maksûre – kısa ünlüyle biten ya da kısa ünlüden ibaret olan açık/kısa heceyi uzun ünlü yani uzun ya da kapalı hece değerine yükseltmeye denir.

İmâle-i memdûde ve med ise birleşik heceleri asıl değerlerinden biraz daha uzun okumaktır.

Medd

Aruzda medli hecelerin asıl değerinden biraz daha uzun okunmasına denir. Asıl anlamı uzatma ya da çekme'dir.

Medli hece, "mest" ve "aşk"ta olduğu gibi çift ünsüz ile "yâr" ve "dôst"ta olduğu gibi bir uzun ünlüden sonra gelen bir veya iki ünsüzle biten hecelerdir.

Bu heceler aruza göre biri kapalı biri de kısa olmak üzere iki hece değerindedirler.

Zihâf (îmâlê'nin tersidir)

Ölçü gereği Arapça ve Farsça hecelerdeki uzun ünlüleri kısa ünlü; medli heceleri de bir kapalı hece değerine düşürmektir.

Zihâf, metnin edebi değerini düşürür.

Tahfif (Kesr)

Şiddetli bir harfi şiddetsiz okumak demektir.

Teşdîd

Şiddetsiz bir harfi ölçü gereği şiddetli okumaktır.

Aruzla ilgili bazı terimler

Tef'ile

Aruz vezinlerini oluşturan sekiz ana kelime vardır.

Tef'ile veya cüz' adı verilen bu kelimeler;

Fe'ûlün

Fâ'ilün

Mefâ'ilün

Müstef'ilün

Fâ'ilâtün

Müfâ'iletün

Mütefâ'ilün

Mef'ûlâtü

Bu kelimeler Arapça gramer kurallarına göre fe-a-le (ف ع ل) üçlü kökünden türetilmişlerdir.

Bu tef'ilelerin sayısı 41'e kadar ulaşır. Meydana getirdikleri 16 vezin, asıl vezinleri oluşturur. Bu vezinlere bahr denir. Bahirler kendilerini oluşturan kelimelerin hareke ve sükûnlarına göre beş grupta toplanırlar bu gruplara dâ'ire adı verilir.

Taktî

Aruzda, bir mısranın yazılmış olduğu veznin cüz'lerine ayrılması işlemidir.

Mısralar taktî edilirken şiirin yazılışı değil okunuşu esas alınır.

Sekt-i melîh

Mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün (- - . / . - . - / . - -) vezninin mef'ûlün fâ'ilün fe'ûlün (- - - / - . - / . - -) şekline dönüşmesine denir.

Sekt-i melîh -> güzel kesme / güzel durma anlamına gelir.

Vezin Bulma Usulü

1- Şiirin mısralarındaki hecelerin aruza göre ses değerlerini belirlemeli; yani hangi hecenin kapalı (uzun), hangi hecenin açık (kısa) olduğu tespit edilmelidir.

Kapalı hece -> kısa çizgi (-)

Açık hece -> nokta (.)

Vasıl yapılan heceler -> alt çizgi (_) ile gösterilir.

2- Vezin en az iki mısradaki / beyitte aranmalı. Mısralardaki hece sayısına dikkat edilmeli, mısralarda medli hece yoksa hece sayıları eşit olmalı, hece sayıları eşit olmayan mısralarda medli hece aranmalı.

Mısraları son heceleri daima kapalı hece kabul edilir.

Arapça kelimelerdeki ayın ve hamze ünsüz seslerdir. Çeviriyazıda bu iki sesi göstermek için ya özel işaret ya da kesme işareti kullanılır.

Bu nedenle ayın ve hamze seslerinin yer aldığı kelimelerin Osmanlı dönemindeki orijinal yazımları esas alınmalı ve bu seslerle biten hecelerin kapalı hece olduğu unutulmamalıdır.

Örnek: rü'yet (- -), ma'lûm (- -)

Türk şairleri daha çok kapalı hecelerin yoğun olduğu vezinleri tercih etmişlerdir. Aruzda kapalı heceler ritmi yavaşlatır, açık heceler ise ritmi arttırır/hızlandırır.

Aruzda mısra başındaki fe'ilâtün cüzlerinin fâ'ilâtün, mısra sonlarındaki fe'ilün cüzlerinin de fa'ilün şekline dönüşebildiği unutulmamalıdır.

